

Recenze

The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding.

Edited by Robert H. Canary and Henry Kozicki. The University of Wisconsin Press 1978.

Donald Fanger, **Gogol and His Reader.** In: Literature and Society in Imperial Russia 1800–1914. University Press, Stanford 1978.

Literární věda se v posledních desetiletích velmi výrazně opírala o výsledky lingvistiky. Prvotní blízkost, dokonce jednotnost tzv. filologie, markantně se projevující ve filologické metodě, ustoupila na dlouhý čas jiným proudům. Literární věda inklinovala k sociologii, dokonce k přírodním vědám (pozitivismus), k historii, na přelomu století pak k psychologii a filozofii. Ruský formalismus znovu obrátil pozornost literární vědy k jazyku a jeho poetické funkci. Metody absolutizující text (formální metoda, strukturalismus a jeho odrůdy, generativní metoda, potencialismus) však uzavřely literární dílo, „zaklely“ je do jazyka, často (i když ne vždy) izolovaly od společnosti a psychiky tvůrce. Strukturní bádání (nikoli strukturalismus s jeho světonázorovými důsledky) proniklo i do marxistické literární vědy a v SSSR bylo pochopeno jako integrální součást marxisticko-leninské koncepce literatury (tartuská škola J. Lotmana, strukturní bádání o syžetu v Daugavpilsu). V proslulém Borevově modelu literárněvědné metody (J. Borev, Sistemno-celostnyj analiz chudožestvennogo proizvedenija. Voprosy literatury 1977, č. 7, 119–142; Priroda i struktura metoda literaturovedenija, v knize Metodologija sovremennogo literaturovedenija, Moskva 1978, 34–68) je strukturální technika kladena do roviny operační: nemůže tudíž proniknout do dominantní úrovně světonázorové a je jí vymezeno odpovídající místo. Současně se však ukazovalo, že strukturální metody, pozitivně přijaté i v marxisticko-leninské literární vědě, ztrácejí dech, ustupují pragmatičtější založeným postupům, opětně přicházejícím z lingvistiky.

Tuto situaci vystihl na počátku 70. let maďarský badatel J. Sötér, který v anglicky psané knize *The Dilemma of Literary Science* (Budapest 1973) zachytil tyto proudy a pregnančně formuloval nová hlediska. Jde de facto o souhrn autorových literárních prací. Sötér upozorňuje na to, že počínaje pozitivismem a konče strukturalismem ztrácí literární věda kontakt s živým literárním procesem. Člověk musí používat kulturu, jako používá svaly. Jestliže se nepoužívají, degenerují. Funkcí uměnověd je učít lidstvo používat kulturu. Pozitivismem započalo, podle Sötéra, tragické rozštěpení literární vědy na „vědeckou“ a „impresionistickou“ část. Autor navrhuje návrat ke koncepci literární vědy jako oboru, který lidem ukazuje, jak správně literaturu používat. Antropologicky orientované pojetí J. Sötéra se opírá především o koncepci G. Lukáče a v leccems se vrací až k syntetickým postřehům J. W. Goetha. Myšlenka o užitečnosti a praktické využitelnosti literatury a literární vědy prochází jako červená nit i dalšími badatelskými studii, například *Criticism and Romanticism in Gorky* (90–100), *Period and Currents* (101–120), *Of the Comparatist Method* (27–43) a Ro-

manticism (121–170). Sötérovu myšlení o literatuře se vyznačuje lukáčsovským viděním v kulturních makrostrukturách.

V 70. letech se v SSSR zrodila tzv. funkčně historická metoda, spočívající v hledání dobových recepcí literárních tvarů a nazírající literární dílo jako historicky proměnný útvar. Neznalost dobového historického kontextu je základní neznalostí, která v podstatě zabraňuje správnému pochopení literárního díla jako celku (Russkaja literatura v istoriko-funkcionalnom osveščeenii. Moskva 1979; Literaturnyje proizvedenija v dviženii epoch. Moskva 1979). Ukazuje se však, že tato metoda není osamocena, že totiž má své protějšky v nemarxistické literární vědě, které se ovšem včleňují do ideologicky protikladného systému.

V USA se roku 1978 objevily dvě publikace, které mohou reprezentovat pragmatizující linie v literární vědě. Wisconsinská univerzita vydala pozoruhodný sborník *The Writing of History*, jehož autoři se zabývají souvztažností historie a literatury: spisy historiků jsou viděny jako literární dílo. Práce se účastnili odborníci z různých oblastí, například romanista L. Gossman, filozof L. O. Mink, historik R. Reinitz a další. I. Gossman v klíčové stati *History and Literature* (3–39) ukazuje na blízkosti i rozpojení historie a literatury, na snahu osvícenců znovu obnovit „literárnost“ historie: osvicenský historik se podobá osvicenskému romanopisci ironickým pohledem na svět. H. White v článku *The Historical Text as Literary Artifact* (41–62) zastává názor, že v historikové interpretaci se může dokonce projevit literární žánrové vidění faktů (komiediální, romantické, tragické, satirické vidění týchž událostí). Snaha vztáhnout literaturu k historii se tu pojí se snahou vymanit literární vědu z metodologie absolutizující text, ze strukturalismu a tzv. „nové kritiky“ (New Criticism). Bibliografie, kterou pařadatelé sborník uzavírají, svědčí o jisté kontinuitě, návaznosti na díla vzniklá v USA od počátku 70. let (Leo Braudy, *Narrative Form in History and Fiction*. Princeton 1970; Hayden White, *Metahistory*. Baltimore 1973 a další). Tato snaha může někdy vyústit v pohlcení historie literaturou; je tu také nebezpečí netřídního hodnocení jevů, kterému se autoři nevyhnuli. Sborník svědčí o pozoruhodném pohybu a současně o jisté vyčerpanosti metod absolutizujících text, chápajících literární dílo jako uzavřenou monádu.

Donald Fanger, který se zabývá ruskou prózou 19. století, ve své studii přímo demonstrativně odmítá strukturalistickou izolaci literárního textu: „Those who play that game forget that a book is more than a verbal structure, or a series of verbal structures; a book is the dialogue with the reader“ (63). Chápání textu jako dialogu směřuje evidentně za hranice samého textu, vstříc jiným strukturám (společnosti, psychologii, filozofii, historii). Odtud vyplývá i Fangerova snaha pochopit Gogolovo dílo jako dialog textu a dobového čtenáře. Literatura není uzavřený text, ale dialog mezi autorem a čtenářem v proudu času (v historii): bez znalosti dobového čtenáře nepoznáme ani sám text, který mu byl určen. Čtenář tak vstupuje do hry nikoli jen jako konzument, ale jako spoluurčující prvek výstavby díla; nestojí totiž až na konci díla, ale přímo na jeho počátku, vyvíjí na autora tlak, modeluje jeho literární myšlení. Zatímco Rusko 30. let je svědkem úpadku rodové šlechty, která byla hlavním čtenářem almanachů (A. S. Puškin), vzrůstá v téže době význam polovzdělaného měšťanstva a úřednictva, oněch „činovníků“, kteří v koutku u výčepů pročítají levná vydání „nové literatury“. Zdrojem informací o dobovém čtenáři jsou především paměti tehdejších kulturních činitelů (Hercen, Bělinskij, Ševyrjov).

Fanger je rusista a jeho studie je především příspěvkem k chápání ruské literatury, ale současně je podstatná jeho metodologie: únava z „exaktních“ metod, ze strukturálních výzkumů, návrat k historickému přístupu, pragmatická důkladnost. Filozofické a světonázorové aspekty tohoto literárněvědného proudění bude nezbytné z marxistických pozic zevrubně analyzovat. V každém případě svědčí o pohybu uvnitř západní literární vědy. Jeho znalost je důležitá i pro toho, kdo se bude podrobněji zabývat novými postupy v sovětské literární vědě.

Ivo Pospíšil